

písní („...že láska věčná nade trůny vlaje / a že Vás už nemám rád.“) i modliteb, zpravidla s humorným, nikoliv však blasfemickým záměrem („Zdráva buď, sklenice, panno, milostí plná.“). K tomuto prolínání různých stylových rovin dochází i uvnitř jedné básně, takže se v ní často stačí vystřídat tklivé momenty s humorem, bizarní představy s banalitami, poetická vzornost s všedností atd. Právě těmito rysy se ta část Fričovy poezie, která vznikala na předlomu desátých a dvacátých let a která se sporadicky objevovala v tehdejších uměleckých časopisech, významně podílela na utváření podoby poetického naivismu v české poezii, který těsně po válce představoval jedno z východisek proletářské poezie i poetismu. O tomto básnickově přínosu lze mluvit i přesto, že Frič sám, ač zakládající člen Devětsilu, nedbal příliš o zveřejňování svých veršů, takže jeho jediná meziválečná sbírka (po druhé světové válce k ní připojil ještě jednu, *Večerní světlo* z r. 1965) vyšla opožděně a to hlavně zásluhou jeho malířských přátel. Čtenářský ohlas byl malý.

zp

V přírodě - Vítězslav Hálek 1872—1874

Druhá a poslední lyrická kniha V. Hála je velmi obsáhlá, zahrnuje tři oddíly, „řady“, první o 60, druhé dva po 56 básních; původně byly vydány samostatně. Oddíly ani krátké básně o několika čtyřveršových slokách nemají jména, pouze číselná označení. Sbírkou obsahuje přírodní a reflexivní lyriku, inspirovanou klidnou krajinou středních Čech, kde se Hálek (v Polabí) narodil a kde trávil i své volné chvíle (na Závisti u Vltavy).

Přírodní a reflexivní verše se ve všech třech oddílech různým způsobem střídají, vytvářejíce drobné cykly jednak básní obsahujících bezprostřední pozorování přírody, jejich konkrétních nálad, denních a ročních období, jejich živlů a bytostí, a jednak básní, které přináší zamyšlení subjektu nad obecným vztahem lidí k přírodě a nad místem přirozenosti v životě lidí. K cyklům smyslového a citového zaujetí přírodními konkréty patří v první řadě č. 7—17 (s motivy kontaktu a ztotožnění subjektu s přírodními tvory), č. 38—45 (příroda jako inspirátorka básnictví), v druhé řadě č. 10—21 (jaro), 27—35 (léto), 49—53 (podzim a zima), v třetí řadě č. 2—37 (zprvu snové a pohádkové přírodní výjevy, pak naopak cosi jako věčné básnické reportáže o právě probíhajících událostech na nebi, v lese atd.). Reflexivní básně a drobné cykly (ostatní čísla

sbírky) přináší programové verše o nadřazenosti přírody nad vším ostatním, kritizují bludné člověkově odcizení přírodě a předkládají vzory harmonického souladu s ní, charakterizují negativní společenské jevy (zrada rodné řeči, sociální nerovnost, lhostejnost člověka k člověku, války) jako odchylky od přírody, pateticky vyzývají člověka k poslušnosti přírodním zákonům; objevuje se i téma stáří, ubíhajícího času individuálního života i lidské historie a smrti a četné reflexe o kráse a poezii. Ojedinele se setkáme s baladou maskovanou lyrismem (č. 36 2. řady o dívce sebevrazečnici). V úvodech a závěrech řad Hálkovy verše charakterizují samy sebe jako „přírodní“ projevy vytrysklé stejně spontánně jako ptačí popěvek.

Prostým myšlenkovým východiskem Hálkovým je představa přírodního zákona jako záruky pravosti, oprávněnosti a mravní hodnoty nejen přírodních, ale i společenských jevů. Cokoli Hálek se svými demokraticky smýšlejícími vrstevníky pokládal za negativní jev — včetně národní lhostejnosti, tradičních výsad, konzervativních ideologií (oficiální náboženství), útlatku i hmotné bída, je diskvalifikováno na základě toho, že je to odchylka od přirozeného stavu. Slabina této kritiky ovšem záleží v tom, že nevyzývá k vyrovnání se se specifickou problematikou společenských struktur. Hálek se opírá o ideologii osvícenství (s jeho kontrastem přírody a kultury) a zejména o J. J. Rousseaua, a to v té její podobě, jak mu ji zprostředkovaly demokratické proudy pozdější doby a dědictví roku osmačtyřicátého. Iluzivní přeměna sociálně konkrétních ideálů ve věčné hodnoty vepsané do přirozené podstaty člověka tu však nevede k programu návratu k původní nevinnosti nebo k stesku po ní: spíše se přírodě přičítá směřování vpřed, aby se její obraz přiblížil dobově aktuálnímu hlásání pokroku; dokonce se do přírody vkládá i schopnost revoluční přeměny — i v tom je příroda vzorem člověku (č. 42 v 1. řadě). Ve smyslu dobového vzletného idealismu a ve shodě s bytostně harmonizátorským naladěním Hálkovým je tu tedy příroda líčena jako ideál; proto zůstaly stranou básnickova zájmu modernějšího pohledy na přírodu, které tehdy hýbaly soudobým myšlením (Darwin, tak zřetelně vystupující v pozdějších Nerudových KOSMICKÝCH PÍSNÍCH). Hálkův mytický obraz „matičky“ přírody se tak vyhnul rozporům a komplikacím; co ztratil na dramatickosti, získal na emocionální spontánnosti (charakteristická je polemika s pozitivistickou představou, že přírodu lze postihnout suchými údaji) a zároveň se mohl stát východiskem nejrůznějších uměleckých her a jejich prostého citového doprovodu. Z jejich nezávaznosti se rodí svéprávná (přes autorovu touhu po přirozenosti vlastně umělá) fiktivní skutečnost Hálkova obrazu přírody; k její barvitosti ovšem přispívají

i konkrétní vjemy a postřehy z přírodní skutečnosti bezprostředně odpozorované, ale svou podstatou je to pohádková vidina. Jejím smyslem a mostem ke skutečnosti je především v ní obsažená výzva k jisté životní praxi, radikálně odchylné od běžného průměru, ale navazující na to, co je podle Hálova přesvědčení člověku vrozeno; je to výzva k jednání v souladu s potřebami a požadavky srdce, k důvěře k lidem a jiným bytostem, k neustálé důvěrné komunikaci se světem.

Umělecky nejzajímavější složkou Hálovy poezie jsou básnické obrazy, a právě ony jsou nositelem tohoto básníkovy poselství. Hálek často obrazně přeměňuje přírodní jevy tak, aby v nich našel nebo spíš do nich vložil přátelské city a jednání, jaké ve skutečnosti jsou známe jen ve světě milujících se lidí; přírodní bytosti se navzájem oslovují, škádlí, hrají si. Také lidští návštěvníci polí, luk a lesů jsou od stromů, větříků a ptáků pokládáni za potenciální kamarády a spolubesedníky. Sama matička příroda na prahu jara bere básníka za ruku a zve: „Pojď, hochu, užijme to spolu!“ Hálovy personifikace, které někdy využívají i tradičních alegorických (jaro jako dítě rozsévající květy) nebo folklórních (vrby-baby) obrazů, jsou vesměs zaměřeny k vyvolání ovzduší intimity, rodinných a partnerských vztahů uvnitř přírody i mezi přírodou a lidmi. Vedle malebných a humorných přirovnání, kde žitné pole se mění v kapelu a bodlák v neobratného ženicha sedmikrás, nahlíží mluvčí často do celých přírodních společenství jako do sousední vesnice, ptá se, co je tam nového, zjišťuje, že tam „mají napilno“ při přípravě večera jako při úklidu před svátky atd. Spolu s maximální přirozeností a mluvností jazyka napomáhá tomuto zobrazení přírody jako přátelské rodiny nevšední Hálova nápaditost, která nalézá stále nová východiska mnohonásobných analogií, takže přirovnání se šíří na delší úseky textu, tematizuje se, mění se v drobný příběh nebo podobiznu. — Zcela originální jsou také básnická pojmenování, v nichž přírodní jev je spojen s nějakým psychologicky konkrétním momentem duševního života určité lidské postavy nebo s typem tvořivosti, duchovním majetkem lidského pokolení: pro Hála podzimní příroda „má těžká víčka“, jetelíček kvete v poli jako myšlenky v děvčeti, kosmos je pohádka kdysi vyprávěná přírodou a horské pásmo se táhne jako báj. Když je naopak lidský svět přirovnáván k přírodním motivům, vystavují tu také velice konkrétní a individualizované představy: spočinutí rozumu a citů se vyjadřuje tak, že myšlenky jsou přirovnány k stádu oveček, které si spolu s psíkem-srdcem ulehly pod strom. Na všech takových místech Hálovy obrazy získávají zvláštní jímavost. Přírodní a lidský živel se dotýkají svými nejcitlivějšími místy, a tak i sen o jejich splnutí

prožíváme jako něco citově naléhavého, intimního, niterného. Vyzývají-li Hálovy básně svou tematikou ke kontaktu s přírodou, jsou ustrojeny tak, aby podobně jako v tvorbě populárních lidových písničkářů také citový kontakt mezi básníkem a čtenářem, jimi navozovaný, byl co nejtěsnější. Přispívá k tomu nejen bezprostřednost, ale i jakási asymetričnost a neadekvátnost Hálovy obrazů, které často spojují jevy zcela různého řádu, vmlouvavě vtačují do ustálených spojení nenáležitá, ale dojmavá slova (krása „hleděla lesům do hlubin“), pod tlakem emocí vypouštějí spojující články nezbytné logicky, ale nepotřebné z hlediska citového zaujetí. V době vzniku básní to školené kritice připadalo jako prohřešek proti dobrému vkusu (hodnocení čelného estetika Jos. Durdíka), o tři čtvrti století později právě o ně se opíralo nové docenění Hálovy lyriky a zjištění, že je blízká lyrice avantgardní (Mukařovský). Ale už roku 1904 bylo to právě vydání této sbírky a provázející ji komentář F. V. Krejčího, čím po deseti letech nedůvěry zahájené kritikou Macharovou (viz VECERNÍ PÍSNĚ) se některým součastem Hálova díla otevřela nová cesta do živé tradice českého lyrického básnictví. Spolu s cyklem V přírodě prokazovala tehdy svou životnost i drobná epika *Pohádek z naší vesnice* (1874), v pohádkových motivech se opírající o tvořivost lidového kolektivu, zejména však přinášející působivé záběry lidových postav v příznačných situacích současného venkova (*Dražba*); v mluvním verši těchto skladeb využil Hálek i populárních prostředků Bérangerovy šansony.

mč

V zimním slunci - Josef Václav Sládek

1897

Po deseti letech publikování tematicky i žánrově vyhraněných cyklů objektivní lyriky (vesnické, dětské, politické) sestavil Sládek ve sbírce V zimním slunci zas jednou volnější sborník rozmanitých básní za delší časové období.

Nejpřirozenějším vstupem do výkladu sbírky je pro svou tematikou a žánrovou rozmanitost třetí z jejích čtyř oddílů, obsahující různou lyriku devadesátých let. Vůdčím tématem i citovou dominantou první poloviny oddílů jsou vzpomínky na básníkovy první ženu Emilii, která zemřela mladá už roku 1874 (viz JISKRY NA MOŘI). Myšlenka na ni se stala fixní ideou Sládkovy subjektivní